

Abban a könyvben, amit legutoljára olvastam, volt egy szó, amelyet az író idegen nyelven hagyott a szövegben. Nem tudtam, mit jelent. Többször egymás után elolvastam: megtörténik velem, hogy első pillantásra nem ismerem fel egy-egy szót, azt gondolom, idegen nyelven írták, s csak később veszem észre, hogy tökéletesen érthető; legalábbis az az érzésem, hogy értem (valami eszembe jut róla, valamihez kapcsolódik), tehát nem idegen, vagy nem úgy idegen, ahogyan azok, amelyeket valóban nem értek. A könyvben történetesen hadifoglyokról volt szó, akik be vannak zárva egy roskadozó erődbe (melyet nem is erődnek kellene tehát hívni, hiszen a név gúnynévnek tűnhetik), és úgy élnek, mint az állatok. Mint a legundorítóbb állatok, a patkányok, — úgy élnek, mint a patkányok, föld alatti üregekbe rekesztve, hosszú föld alatti folyosókkal összekötött kazamatákban, és pusztítja őket a spanyolnátha. Legyengült szervezetük nem tud ellenállni a betegségnek, sokan meghalnak, ki így, ki úgy, ki nyugodtan, csendesen elszenderül, ki napokig hánykolódik és üvölt összepiszkított szalmazsákján. Magam is átéltem a betegek sorsát, velük szenvedtem, rázott a hideg; bizony megviselt ez a rész, holott a könyv más fejezeteiben is éppen elég leverő és gyászos esemény van fölhalmozva. Talán az idegen szó is azért maradt meg emlékezetemben, mert ebben a részben olvastam; szeretném tudni, mit jelent, de nincs kitől megkérdeznem. Szomszédaim magamfajta nyugdíjasok, nem hiszem, hogy az egész házban egyetlen ember is akadna, aki beszél valamilyen idegen nyelven. (Hét emelet.) Hacsak a fölöttem lakó öregember nem, akit néha az ablakban látok, amikor estefelé, de még világosan, hogy könnyebb legyen a tájékozódás, s az egyetlen úton meg ne botoljak a kiálló fagyókerekben (gesztenyefák vagy nem is tudom) az ablakban könyököl egy sötét huzatú párnán, mellette öreg, lógó pofájú kutyája fekszik, fejét két előrenyújtott lábára hajtva. Az embernek is hatalmas tokája van, sokkal szélesebb arcsontjánál, kétoldalt kigyűrődik az inggallérból. Zavaró látvány, nem szoktam neki köszönni, úgy teszek, mintha nem venném észre. Nem veszi rossz néven: mindenki tudja a házban, hogy romlik a látásom (nem ismerem meg őket), néha hallom, amint odaszólnak egymásnak a lépcsőházban: az öreg se húzza sokáig. Azt képzelik, a hallásom is gyengül, elhiszik maguknak, hogy megsüketültem; úgy tesznek, mintha ott se lennék, kérkednek velem, mennyire mindegy nekik, mi történik velem. Nem hiszem, hogy ennyire

közönyösekké lennének; míg feleségem élt, nem voltak ennyire közönyösök, egyikük-másikuk néhány évvel ezelőtt visszaköszönt, ha köszöntem neki; de most már senkinek sem köszönök.

Gyerekkoromban nem laktam itt; úgy értem: nem laktam a házban, vidéken éltem, jóformán egész életemet (úgy értem: amíg fiatal voltam) vidéken éltem. A vidék, az más. Volt például egy kutyám, a nevére már nem emlékszem, nagyon szerettem, éveken át együtt kóboroltunk a városkát körülvevő hegyekben; a kutya mindig velem volt; ragaszkodó természetű volt, szerette az embereket. Azt mondják, nem minden kutya szereti az embereket, lehetséges, hogy rossz tapasztalatuk van, az emberek sem egyformák. Én nem panaszkodhatom. Így ünneptájt nem is illenék panaszkodni, éppen elég bajuk van az embereknek; meg nincs is kinek. — — — — —

Ma reggelre nagy hó esett. Vidéken minden gyereknek volt szánkója, csapatokba verődve kimentünk a temetőhöz, s annak a falkerítése mellett szánkóztunk, amíg be nem sötétedett. Hamar sötétedett, mert tél volt, s télen hamar sötétedik, abba kellett hagyni a csúszkálást, de nehéz volt abbahagyni, pedig már régen átázott a cipőnk és be is esteledett. Hazafelé menet az ablakban ott könyökölt szomszédunk, a kutyájával, és nézett kifelé, mintha várna valakit. Eszembe jutott, hogy nincs odahaza kenyérem, s az üzletek már bezártak; télen rövidebb ideig tartanak nyitva, mindenki igyekszik haza, a tűz mellé, melegedni. Ünnepe előtt a legrövidebbek a napok, mire megvilágosodik már alkonyodni kezd, s napközben sem történik semmi. Mióta feleségem meghalt, különösen egyformák a napok; csak akkor történik valami, ha valamit csinállok, s nekem semmihez sincsen kedvem.

Azelőtt másként volt. Mondogatja az ember, de ha megkérdeznék, nehezen tudna válaszolni, hogy az azelőtt mikor is volt. Ha jól meg gondolom, alig tudnék három-négy dátumot mondani az elmúlt időkből. Örülök neki, csendes, békés életem volt, ha volna unokám, büszke lehetne rám, a nagyapjára. Hetvenkettőben nősültem, hetvenkettőben halt meg a feleségem, és azóta nyugdíjban vagyok. Sokszor gondolok erre, amikor ülök a sötétben és nézek magam elé. Máskülönben ez a szoba-konyhás lakás nem kerül sokba, s milyen szerencse, hogy nem kerül sokba, mondom néha magamnak, nem tudnám kifizetni, rámenne az egész nyugdíjaim. Télikabátban ülök, nézek magam elé, míg be nem sötétedik, akkor elmegyek sétálni. Míg élt a feleségem, gyakran mentünk sétálni, estefelé; megkerültük a háztömböt, elmentünk egészen a temetőig. Néha, ha esett a hó, a gyár felé mentünk; a gyár mögött volt egy üres telek, ahol sokáig megmaradt a hó, néztük a havat, míg be nem lepte a korom, vagy el nem olvadt. Mostanában nem is esik. Hamarjában nem is tudnám megmondani, mikor esett utoljára. S nem marad meg; talán a temetőben, a kapu messze van

gyalogolni. Inkább itthon ülök, néha előveszek egy könyvet, a feleségemről maradt rám, azelőtt, míg dolgoztam, nem értem rá, este fáradtam nem veszi senki magának azt a fáradságot, hogy munka után, amikor hazaér — — — — — vigyázni kell az egészségre. Spanyolnátha. Talán már nem is létezik;

mind benne voltak, lent a kazamatákban, és nem kaptak takarót, sem orvosságot. Hálistennek én sem szedek. Ma már nem. (Régen.) Feleségem kedvéért. Konyha tulajdonképpen nincs, csak egy benyíló, de nem drága, egy személynek sem, s amikor ketten voltunk, akkor igazán megérte. Feleségem régi újságokból vágta ki őket, saját kezűleg fűzte össze, és kemény fedelet vásárolt, készen lehetett kapni (talán most is). Evekig gyűjtötte, ágyban fekvő beteg volt, amikor hoztam haza a fizetésemet, mindig vett egyet-kettőt. A ruhásszekrényben vannak, mind ott vannak, a sötétzöldet szerette legjobban, a sötétzöld kötést, az volt a legolcsóbb; több száz kötet, hármát már elolvastam. Nyugdíjban vagyok, a szomszédok tudják, nem tartozik rájuk, de tudják; egyszer egyikük bejött (nem emlékszem, hogy melyik), s kérdezte, mi van. Semmi sincs, semmi sincs, most már nem dolgozok, meghalt a feleségem, de hát tudja. Ki tudja? Megkérdezem. Talán tudja, szokott olvasni. Azelőtt se volt jó az emlékezőtehetségem, a legfontosabb dátumokat is elfelejtem, szerencsére kevés volt

— — — — —
— — — — —

Szerettem a főztjét, munkából hazajövet már megfőzött, míg ágyban fekvő beteg nem lett, sokáig nem élvezhettem. A Közműveknél voltam negyvenhét évig, gyerekkoromtól fogva dolgoztam, sose voltam munka nélkül. A szobaablak világítóúdvarrá nyílik. A párkányra azelőtt egy madáretető volt erősítve, odajártak a verebek, egészen odaszoktak, egy kamári, kalickában, az ablak előtt. (Vagy sármány.) Ugráltak, ha meglátták egymást az ablaküvegen át, úgy látszik, látnak az üvegen át, egyszer valaki azt mondta, hogy a madarak nem látnak át az üvegen, mi mindent mondanak az emberek, csak hogy mondjanak valamit. Feleségem szegény különösen szeretett beszélni, elmesélte, amit olvasott, ágyban fekvő beteg volt, húsz évig ápoltam, de nem gyógyult meg, hanem meghalt. Elmesélte a regényeket és kérdezett. Hagyd el, én úgysem tudom, álmos is voltam, munka után, amikor hazajöttem, néha bekapcsoltam a rádiót; vagy ültem, néztem magam elé; a falakat azelőtt én tapétáztam, hatalmas vörös rózsák maradtak, ez volt utoljára, feleségem szerette a rózsákat, nagyon megkoptak már, de hagyom, úgyis alig látni őket.

Hideget eszem, így nem kell mosogatni, a papír, amiben veszem, meg tészta, gyakran főzök egy fazékra való tészta, gyerekkoromban szerettem. Boldog gyerekkorom volt. Be akartuk mindig bútorozni, így az ágy meg a falak; csak a konyhában van igazán befejezve, amikor beteg lett, volt egy kis félretett pénzünk. Később el is adtam, például a rádiót, úgysem álhatta, zavarta, ha olvasott, s mindig olvasott és kérdezni akart, s a rádiótól nem tudott, mert fölerősítettem, mert rosszul hallottam egy kicsit. Hol van Pülosz. Hol van Argolid. Ténképet akart venni, de lebeszéltem, megkérdezem a szomszédoktól, de nem kérdeztem meg; meg akartam, de közben meghalt. Ez is eszembe jut, amikor ülök és nézek magam elé. A feleségemmel például megfogadtuk, hogy egyszer elutazunk vidékre, megnézzük azt a várost, ahol gyerekkoromat töltöttem, mégse mentünk el soha. Nem panaszkodom, nem vagyok panaszkodó természetű, s így ünnep előtt nem is illenék, a fűszeres ha megkérdezi: hogy megy, hogy megy,

köszönöm, csendesesen, az a jó, az, csak a csonka lábam — — — van neki olyan nemszeretem idő, eső, így elbeszélgetünk.

Télen néha befűtök (szerencsére a földszinten lakunk, nagy szerencse ez a lakás), brikettet meg gyújtóst nem messze innen, egy automatából veszek. Pénzbedobásna működik, ha zöld a lámpa, van benne, ha piros, üres; de majdnem mindig zöld, néha nem is veszek brikettet meg gyújtóst, csak megnézem; olyan, mintha ülne benne valaki és figyelne; de nekem mindegy. Minden vasárnap kimegyek hozzá a temetőbe, közel van, gyakrabban kimehetnék, de míg élt, azt mondta, ne gyere ki mindennap a temetőbe, mert akkor te se tudsz nyugodni meg én se; ő így hitte, legyen meg az akarata. A sírját se mindig találom; valaki egyszer meglátott, hogy nem találom és elhíresztelte, hogy én öltem meg a feleségemet. Megállok egy sír előtt, lehet, hogy az övé, lehet, hogy nem az övé, összekulcsolom a kezemet; ne mondják, hogy nem törődöm vele, törődtem én vele utolsó órájáig. A város temettette el, a Közműveknél voltam negyvenhét évig, meg az egyik ünnepelőruhámat adtam el. (A feketét megtartottam, még szükségem lehet rá.)

Hozzászóktam az üres falakhoz, ami nincs, ahhoz is hozzászokik az ember. Így vagyok feleségemmel is; mióta meghalt, úgy érzem, mintha el se hagyta volna a szobát. Nagyon meggyöngült a látásom meg a hallásom, nem látom őt és nem is hallom; de tudom hogy itt kell lennie. A bejárati ajtót nyitva hagyom, hogy ne kelljen felkelnem a székéről, ha jönne valaki. Ha csengetnek, elég kiszólnom, hogy ki az? van ott valaki? jöjjön beljebb, de nem jön senki, ezt a házat még a házalók is elkerülik. Ha jönne valaki, szívesen elbeszélgetnék vele, elmesélném neki az életemet. Két háborút éltem meg, s még megélhettem a harmadikat is. Azóta se volt olyan jó dolgom. Feleségem könyvei között keresem a háborús történeteket, de alig van; s ami van, az sem igazi. Magamra vagyok utalva, magamnak kellene visszaemlékezni mindenre, de van olyan nap, hogy semmire sem emlékszem, mintha semmi nem történt volna velem. Néha meg azt kérdezem magamtól, hogy valóban megtörtént-e mindaz, amire emlékszem. Ha az ember sokat gondolkodik, nem lehet biztos a dolgában. Lassan így járok ezzel a totemkámerral is. Feleségem meg tudta volna mondani, mindent tudott, amit egy fekvő ember tudhat; betegsége alatt egész nap olvasott, s bizony hamar beteg lett, alig kerültünk össze; ezért nincs gyerekünk se. Ha lenne, talán minden másként lenne, de nem panaszkodom. Feleségem se panaszkodott, pedig mennyit szenvedett, nem is tudom, hogyan bírta. Néha olyan fájdalmi voltak, hogy olvasni se tudott; én olvastam fel neki, ünnepélyekről, vadászatokról, mikor mi következett.

Ülök a szobában, és nézem a falat. Nézem a horpadást feleségem ágya fölött. Már akkor ott volt, amikor beköltöztünk, feleségem vette észre, ő szólt nekem. Majd megcsináljuk, mondtam neki, majd betapasztjuk, majd eltüntetjük, majd pótoljuk, de sohasem került rá sor. Minden este fáradtan jöttem haza, örültem, hogy leülhetek egy sarokba és pihenhetek. Gyakran lett volna kedve beszélgetni velem, de én nem szeretek beszélgetni. Később megfőztem a vacsorát, takarítottam, rendbehoztam a lakást; ha beteg is a feleségem, rendnek kell lenni és tisztaságnak.

Reggel kilenckor jön a postás, minden hónap végén hozza a nyugdíjamat. Nem adok borralalót, negyvenhét évig megdolgoztam a pénzért, őt is fizetik. Nem tetszik neki, szó nélkül átnyújtja, ami jár, s már megy is kifelé. Nem tartóztatom, minek tartóztassam, hozzám senki ne legyen jó húsz fillérért. Később kiviszem a szekrényből a nagykabátomat, s lemegyek a reklámcéduláért. A lépcsőházban huzat van, kiállok a kapu elé. Félreeső utcában lakunk, csak azok járnak erre, akik itt laknak. Csend van, pár száz méterrel odébb kezdődik a forgalmas negyed. Mióta nem dolgozom, nem járok a városba. Minek. Mindig megelégedtem annyival, amennyi van, vagy még kevesebbel. (Megállt az ingaóra.) Aztán itt van a mai nap is. Éjjel háromig nyitott szemmel feküdtem az ágyban, nem tudtam elaludni. Három óra körül felkeltem és felöltöztem, úgy teszek, gondoltam, mintha nappal lenne. Jól tettem, mert mire befejeztem az öltözködést, elálmosodtam. Ruhástól feküdtem vissza, és rögtön elaludtam. Korán felébredtem; felriadtam; egyik pillanatról a másikra éber lettem, mintha nem is aludtam volna, mintha minden a legnagyobb rendben lenne, vagyis inkább mintha valami nagy baj volna. Odakint már világosodott, *kellett* hogy világosodjék, nem lehet, hogy ne legyen világos, hiszen akkor éjszaka lenne, holott nincs éjszaka: felébredtem, tehát odakint világosodik. Nappal vagy éjszaka, mindegy; fő az, hogy végre felkelhetek. A hónap utolsó napja van, harmincegyediké; ma hozza a postás a nyugdíjamat. Két rövidet csenget, hogy ne halljam, de nem fog ki rajtam. Éjjel háromig nyitott szemmel feküdtem, szegény feleségemre gondoltam. Néztem a horpadást az ágya felett (valaki a falba verte a fejét), annyi mindent mondanak; — — — — —

Felöltözöm, meggyújtom a gázt, megmelegítem a kávé. Szereti a kávé, kanalanként öntöm a szájába, vigyázva, hogy fel ne döntsem a fejénél égő gyertyát. Körben virágok, vázában, meg a matrac alá bedugdosva, a falon, a fényképek alatt, művirágok, szép frissek, nem kell őket öntözni, a port minden nap letörölgetem. Amikor megreggelizett, magam is megiszom kávémat és beszélgetünk. Ez a beszélgetések órája; később elalszik, s alszik egész nap, míg föl nem ébresztem. Akkor sem ébred fel egészen, szájába kell töltenem a kávé, mozgatni a karját, a fejét. Hamar elfogy a türelmem, abbahagyom; szerencsére nem sok maradt a bögre alján. Majd megissza legközelebb. Nem tudom, legközelebb mikor adok neki enni, hetekig elél egy bögre kávé, soha nem panaszkodik, fekszik mozdulatlanul. Az asztalon, az ágyon, a széken, az ablakpárkányon, a kandallón, a fiókosszekrényen az ő fényképei. Jön a postás, két rövidet csenget, s már megy is el, ha nem nyitok ajtót. Mikor látja, hogy ajtót nyitottam, visszafordul, feljön a lépcsőn (öt és fél fok, derékszögben), meghajol (úgy tesz, mintha meghajolna), bőrtáskájában kotorász. Amikor elmegy, nem köszön, legfeljebb a sapkához emeli a kezét. Látom, amint lemegy a lépcsőn, kimegy a kapun (a lépcsőház sötétbarnára van festve; este egy csupász villanykörte ég), jobbra vagy balra fordul, hallom távolodó lépteit. Ekkor bemegyek, bezárom magam mögött az ajtót, a konyhaasztalra teszem a pénzt, megszámolom, nem hiányzik-e belőle; még utána kiálthatok, vagy megvárhatom, míg egy hónap múlva visszajön. Váratlanul nyitok ajtót, szeme elárulja, hogy megijedt, én öltem meg a felesé-

gemet, gondolja, én öltem meg a feleségemet, mondják, nem akar bejönni, amikor hívom, szeme elárulja, hogy fél.

Ülök a szobában, nézem a falat. Csend van, feleségem lélegzetét nem hallani. Még nincs kilenc óra. Korábban kellene kelnem vagy lefeküdnöm, de nem tudok elaludni, fekszem az ágyon, nézem a mennyezetet

— — — — —
— — — — —
Leesett a hó, az egész szoba csupa fehér. Nem vettem volna észre, ha feleségem nem szól. Mindjárt felfigyelt rá, mihelyt megettem, olyan, mint a csecsemő, rögtön erőre kap, mihelyt evett. Hanyatt feküdtem az ágyon, néztem, hogy esik a hó, hogy lassan belepi a mennyezetet. Kilenc óra, kilenc óra, az első etetés ideje, az első etetés ideje, fáradhatatlanul ismételte, az elejét már elfelejtette, de nekem eszem ágában sem volt figyelmeztetni őt.

Tegnap csomagot kaptam. Valaki letette az ajtó elé, a lábtörlőre, s elment, anélkül, hogy becsengetett volna, úgy látszik, nem akarta, hogy megismerjék. Valószínűleg így is látta valaki, ha nem én, akkor a feleségem, esetleg a szomszédok. Sokáig semmi nem maradhat titokban, példa rá az én esetem. Ha titokban maradt volna, nem lennék itt, hanem sétálnék, nézném a kirakatokat, ahol mindennek megvan a maga helye, ahol minden valóságos, hacsak rövid időre is, nem úgy, mint itt a házban. Senki nem tudja? Akkor miért nem mondják? Nem merek kimenni, csak este, amikor mindenki lefeküdt (vagy még föl sem kelt; ő már nem is fog;), akkor is sötétben, hogy meg ne botoljak a kiálló fagyókerekekben (gesztenyefák vagy nem is tudom;), az ablakban könyököl, mellette öreg, lógó tokájú kutyája, úgy teszek, mintha nem venném észre. Egyedül ő *tudja*. Én mondtam meg neki, valakinek el kellett mondanom. Igaz, megkérdezte, holott régen nem beszéltünk, régen nem beszéltek senkivel. Ha véletlenül nem nyitok ajtót, nem is tudom, hogy ott van. Évekig ott lehetett volna, másikat tehetek volna mellé, elvihették volna mind a kettőt, visszahozhatták volna. De megtaláltam. Az asztalra tettem, de nem nyitottam ki. Majd, ha felébred. (Majd ha felébresztem.) Még nem ébresztem fel, elég mindenkinek a maga baja, hadd aludjon, hiába mondják, hogy másokra is gondolni kell, én már semmire se gondolok, s arra se rendszeresen. Néha olyan fáradt vagyok, hogy azt hiszem, nem élem túl a fáradtságot, elpusztít a járvány, a spanyolnátha. Fekszem a kazamatában, körülöttem egymás után szünnek meg a föld alatti üregek, szervezetük nem tud ellenállni a betegségnek, némelyik csendesen elszenderedik, némelyik napokig üvölt összepiszkított szalmazsákján. Vége! Vége. Vége? El sem kezdődött (s ilyenkor minden újra kezdődik), s a csomag az asztalon fekszik tovább, felbontatlanul.

*

Holdtölte. A csomag az asztalon fekszik, felbontatlanul. Valaki az ajtó elé tette, s elment, anélkül, hogy becsengetett volna; úgy látszik, nem akarta, hogy megismerjék. Maradhatott volna, ha tudja, hogy a szoba üres; feltételezhető, hogy már régen üres, de senki nem tud semmi biztosat.